

Frihet som maktmedel - diktaturer är inte totala

Ledningen i ett företag är en regering jämförbar med andra regeringar, enligt Elizabeth Anderson, professor vid University of Michigan. I sin bok *Private Government how employers rule our lives (and Why We don't Talk about it)* undersöker hon främst diktaturer på arbetsplatser. Hennes definition på diktatur är ett styre där de underordnade inte har rätt att avsätta ledningen, eller att rösta fram och överklaga beslut.

Precis som Sovjet och de fascistiska diktaturerna i Europa förra århundradet måste diktaturer på arbetsplatser använda frihet som medel för att producera lydnad och makt.

“Efficient employment contracts are therefore necessarily incomplete: they do not specify precisely everything a worker might be asked to do.” (Anderson, 2017, s 52.)

Traditionellt används frihet som maktmedel högre upp i hierarkin medan mikrostyrning och detaljstyrning används i lägre hierarkin. Men i många organisationer används frihet istället som maktmedel i den lägre hierarkin medan den högre hierarkin centralstyrs. Detta är inte ovanligt inom handel och service.

Hur frihet producerar lydnad

Frihet kan ju innebära många olika saker, befrielse från våld och förtryck till exempel. Men frihet som maktmedel får funktionen att öka lydnaden. Frihet blir i så fall medel för att stärka en maktordning.

“To put the point another way, the key to the superior efficiency of hierarchy is the open-ended authority of managers. It is impossible to specify in advance all of the contingencies that may require an alteration in an initial understanding of what a worker must do.” (Anderson, 2017, s 52.)

Alltför detaljerad och centraliserad centralstyrning producerar tröghet. I rädslan för att förlora makt fastnar den styrande regeringen gärna i tröghet

istället för att frigöra makt. Alltför totaliserad makt motverkar makt.

För att effektivisera makt kan mikrostyrning ersättas av att fastställa ramar, formulera målsättning eller stimulera en viss riktning. Arbetsgruppens frihet att själv organisera sitt arbete utifrån en given ram blir därmed medel för att effektivisera och stärka makten.

Frihet översätter diktaturen till individen

Med frihet som medium översätts diktaturen till individen. Genom att sätta igång processer av självhjälp, individuella mål, personlig utveckling samt ömsesidig bekräftelse och stimulans förvandlar de anställda sig till sina egna slavdrivare, enligt den tyske professorn Byung-Chul Han (2013). Genom att förmå underordnade att fokusera på sig själva produceras lydnad som en form av självuppfyllelse. Diktatur blir att bli sig själv.

Frihet fokuserar i medelklassen mer på "kan" snarare än "måste" för att producera lydnad. Kan, klarar och förmår genererar mer krav från en själv än från tillsägelser och order. När min personliga utveckling och förmåga förvandlas till slavdrivare blir det svårare att göra motstånd än mot "du måste". Kan kan bli mer tvingande än tvungen.

"We are living in a particular phase of history: freedom itself is bringing forth compulsion and constraint. The freedom of Can generates even more coercion than the disciplinarian Should, which issues commandments and prohibitions. Should has a limit. In contrast, Can has none. Thus, the compulsion entailed by Can is unlimited. (Byung-Chul Han 2017.)

Per Herngren

24 juni 2021, version 0.2

Referens

Elizabeth Anderson, *Private Government how employers rule our lives (and Why We don't Talk about it)*, New Jersey, Princeton University Press, 2017.

Byung-Chul Han, *Trötthetssamhället*, Stockholm: Ersatz, 2013.

Byung-Chul Han, *Psychopolitics Neoliberalism and New Technologies of Power*,

Verso, 2017.

Per Herngren, [Arbetsplatser organiserar diktaturer - Elizabeth Anderson](#), 2021.

Per Herngren, [Företag förvandlar sig till kommunistiska diktaturer - Elizabeth Anderson](#), 2021.

Per Herngren, [Företag tränger bort marknaden - Elizabeth Anderson](#), 2021.

Per Herngrens [texter om demokrati](#).

Arbetsplatser organiserar diktaturer - Elizabeth Anderson

Lagar för arbetsplatser tillåter dem att organisera sig både som demokratier och som diktaturer, enligt [Elizabeth Anderson](#), professor vid University of Michigan. I sin forskning definierar hon diktatur som ett styre där de underordnade inte har rätt att avsätta ledningen, samt rösta fram eller överklaga beslut.

“The dictator is the chief executive officer (CEO), superiors are managers, subordinates are workers. The oligarchy that appoints the CEO exists for publicly owned corporations: it is the board of directors. The punishment of exile is being fired.” (Anderson, 2017, s 39)

Elizabeth Anderson

Det är inte bara företag som organiserar sig som diktaturer. Även arbetsplatser i stat, kommun och folkrörelser kan organisera sig som diktaturer. Ifall det tillsätts en ledning som inte formellt svarar gentemot sina underordnade blir arbetsplatsen en diktatur, enligt Andersons definition. Detta gäller även om organisationen på andra ställen är organiserad som demokrati.

Elizabeth Anderson använder dessutom begreppet *privata regeringar* som beteckning på ledning som inte behöver svara gentemot sina underordnade. En ledning gör sig privat när de underordnade inte har med ledningens beslut att göra. "The state has established the constitution of the government of the workplace: it is a form of private government." (Anderson, 2017, s 54.)

Demokrati eller diktatur på arbetsplatsen

Det finns givetvis inget tvång att organisera en arbetsplats som diktatur. Kooperativ och andra organisationer använder ibland olika varianter av demokrati med formell, jämlik beslutsrätt.

Det är också vanligt att organisationer använder demokrati i vissa grupper och diktatur i andra. Ibland kan arbetsgrupper högre upp i hierarkin organiseras som demokratier. I större folkrörelser kan en central demokrati ha en övergripande makt medan man på lägre nivå i organisationen organiserar sig som diktatur med styrande chef.

Omvänd hierarki är också vanligt. I företag där ledningen är en diktatur över företaget händer det att arbetsgrupper väljer att använda demokrati med jämlik beslutsrätt.

Det är lätt att missförstå demokrati som att det skulle innebära total autonom beslutsrätt för demokratin angående sitt eget område. Ett myller av demokratier kan begränsa varandras beslut inom olika områden. Begränsningen kan handla om gemensamma beslut mellan demokratierna, ansvarsfördelning eller om konflikter mellan beslut som krockar.

Det är inte ovanligt att anställda uppfattar sin arbetsplats som demokrati fast den formellt är en diktatur. Det är möjligt att de som innehar en viss hierarkisk position tilldelas stor frihet inom diktaturens ramar. Trivsel och frihet inom sitt

eget område kamouflerar gärna den formella organisatoriska diktaturen.

Per Herngren

14 juni 2021, version 0.1

Referens

Elizabeth Anderson, *Private Government how employers rule our lives (and Why We don't Talk about it)*, New Jersey, Princeton University Press, 2017.

Per Herngren, [Företag förvandlar sig till kommunistiska diktaturer - Elizabeth Anderson](#), 2021.

Per Herngren, [Frihet som maktmedel - diktaturer är inte totala](#), 2021.

Per Herngren, [Företag tränger bort marknaden - Elizabeth Anderson](#), 2021.

Per Herngrens [texter om demokrati](#).

Företag förvandlar sig till kommunistiska diktaturer - Elizabeth Anderson

Ledningen i ett företag är en regering jämförbar med andra regeringar, enligt [Elizabeth Anderson](#), professor vid University of Michigan. En regering är demokratisk ifall de underordnade på ett jämlikt sätt väljer och avsätter de som leder. Företagsledningen är en diktatur ifall de underordnade inte kan välja eller avsätta företagets regering.

Anderson visar i sin forskning att företag vanligen utvecklar sig till kommunistiska diktaturer. Företaget äger alla medel för produktion i det samhälle som dess regering regerar över. Detta kollektiva ägande är

bokstavligen en kommunism, enligt Anderson. Istället för marknad används centralstyrning internt i företaget. Ett företag är utformat för att tränga ut marknaden.

Regeringen – företagets ledning – är i flertalet företag inte vald eller möjlig att avsätta av de underordnade. En sådan regering är en diktatur.

“The economic system of the society run by this government is communist. The government owns all the nonlabor means of production in the society it governs. It organizes production by means of central planning. The form of the government is a dictatorship. In some cases, the dictator is appointed by an oligarchy. In other cases, the dictator is self- appointed.” (Anderson, 2017, s 38.)

Är företag verkligen kommunistiska diktaturer?

Elizabeth Anderson använder begreppet kommunism som ett vetenskapligt begrepp med betydelsen kollektivt ägande samt toppstyrning. Med den definitionen blir exempelvis storföretag, Nordkorea och Sovjet kommunistiska diktaturer. Diktaturer kan dock använda olika medel för makt och kontroll. Det är inte självklart att våld och förtryck ger mer makt över underordnade än karriär, utvärderingar, bostadslån och personlig övervakning.

“The economic system of the modern workplace is communist, because the government— that is, the establishment—owns all the assets, and the top of the establishment hierarchy designs the production plan, which subordinates execute.” (Anderson, 2017, s 39)

Analys av Elizabeth Andersons analysmetod

Kollektivt ägandet inom ett företag skulle jag kalla socialism, men Elizabeth Anderson använder i sin forskning begreppet kommunism för kollektivt ägande. Det analytiskt vetenskapliga begreppet kommunism ska då inte blandas ihop med utopiska eller ideologiska föreställningar om kommunism och socialism.

När hon analyserar företag som samhällen så ska inte samhälle förstås som synonymt med företagets organisation. Samhälle är liv och relationer, politiska beslut och socialt umgänge. Samhällen kretsar kring torg, som exempelvis personalrum eller lunchmatsalen. Samhälle ska alltså inte reduceras till

organisation. Men företagsorganisationen har vanligtvis svårt att överleva ifall de underordnade i företaget inte lyckas utveckla ett samhälle i symbios med organisationen.

Elizabeth Anderson använder en forskningsansats som ibland kallas platt ontologi, platt världsbild. Saker befinner sig på samma nivå snarare än att vara särskilda av olika skikt. Organisationer analyseras med samma begrepp och teorier istället för att skilja på en offentlig och en privat sektor, eller en lokal och en global nivå. Forskning skulle bli idealiserande om den tog över ideologin från den borgerliga revolutionen som föreställer sig stat, företag och föreningar som helt separata företeelser. Nyanser och specifika skillnader upptäcks ifall forskningen inte i förväg förutsätter skillnader.

Per Herngren

21 maj 2021, version 0.1

Referens

Elizabeth Anderson, *Private Government how employers rule our lives (and Why We don't Talk about it)*, New Jersey, Princeton University Press, 2017.

Per Herngren, [Arbetsplatser organiserar diktaturer – Elizabeth Anderson](#), 2021.

Per Herngren, [Frihet som maktmedel – diktaturer är inte totala](#), 2021.

Per Herngren, [Företag tränger bort marknaden – Elizabeth Anderson](#), 2021.

Per Herngrens [texter om demokrati](#).

Demokratier blir mindre för att bli mer

Föreställningen om väldiga system får oss att tro att motståndet behöver bli stort för att kunna stå emot. Demokratin skulle behöva bli större och mäktigare

än Kapitalismen för att kunna stå emot Marknaden.

Dom dominerar, då måste vi dominera mer.

Men uppsvällande demokratier blir snart tröga. Och demokratin trängs undan. Kvar syns bara ett sken av något som inte längre orkar materialisera.

Rekursiv demokrati gör gång på gång demokratin mindre. Så liten att den klarar av att materialisera. Helt och hållet.

Myller av demokratier

Rekursiv demokrati skapar myller av demokratier istället för en stor demokratisk sfär som sänker sig över oss. Demokrati är inte ett väldigt väsen. Rekursiva demokratier samlas snarare i flockar.

Det här handlar inte om att ge upp, om att låta de som dominerar dominera. Rekursivt mångfaldigande har möjlighet att bli mer omfattande än det stora. Förminskandet blir större.

Demokratier lever med diktaturer

Rekursiv demokrati hindras inte av det odemokratiska. Den åkallar sig där demokratin behöver intervenera. Det kan lika väl ske i diktatoriska organisationer som i så kallade demokratier.

Mina vänner från Uruguay brukar påpeka för mig att även under diktaturen var Uruguay världens kooperativtätaste område. Många demokratiska bostads- och arbetskooperativ startade under diktaturen. Demokratierna frodades under diktaturen. På motsvarande sätt kan diktaturer, diktatoriska bostadsområden och företag, frodas i vad vi kanske trodde var ett demokratiskt samhälle.

Låt oss använda Uruguays myller av kooperativ som paradigm för demokrati. Många av dem samverkar med varandra. De kan till och med vara bundna vid varandra av avtal.

Kooperativen drivs inte av styrelser och personal i någon riksorganisation. Men det är inte heller så att kooperativen drivs av en samling individer. De består snarare av relationer, av samarbete och ömsesidiga beslut.

Demokrati är inte politisk individualism

Idag sprids föreställningar att organisationer och samhällen bara består av individer. En ännu radikalare individualism tänker sig istället att politisk förändring sker när individer ändrar sitt handlande, lever klimatsmart och köper rätt. Föreställningen att politisk förändring är summan av individuella handlingar kan vi kalla politisk individualism. Men politisk individualism avskaffar det politiska. Det gemensamma är gemensamt, politik är samverkan, det är inte summan av individer.

En lika märklig föreställning som politisk individualism är om det enade "Kollektivet". Kollektivet görs till en egen individ. Etymologiskt kommer individ från odelbar.

Ett kooperativ skulle liksom inte kunna bli kooperativt om det vore en enad enhet. Kollektivet med stor bokstav är bara en ny individualistisk föreställning, även om individen gjorts om till jätte.

Kooperativ kommer från latinet, arbeta tillsammans, samverka. Ifall något blir ett, en enhet, en totalitet, går det inte längre att samverka. Eller att ens vara tillsammans.

Det är alltså inte bara så att det myllrar av kooperativ i Uruguay, det myllrar av samarbeten, beslut och verksamheter även i kooperativen.

Rekursiv

Rekursiv demokrati som nämns i texten minskar sig tills demokratin verkligen kan uppfyllas. Här förklaras [rekursiv](#) lite mer.

Texten är utkast för boken *Mode och motstånd* av Otto von Busch och Per Herngren (Korpen, 2016).

Sovjet visade olydnadens effektivitet

Det var en gång ett land som till fulländning hade utvecklat konsten att styra. Det var inget annat land som så effektivt kunde kontrollera sitt folk. Vanligtvis behövde de styrande inte använda våld. Medborgarna lydde ändå. Ledarna använde åtminstone inte så mycket våld som de använt på den tiden de inte varit riktigt säkra på sin makt.

En dag tröttnade folket på att lyda. De ville bestämma själva. Först pratade de bara om att få bestämma men sen började de faktiskt ta egna beslut. Det gick några år och människorna vågade göra mer och mer. Ledarna lät folket hållas så länge guld och alla soldaterna var i deras händer.

Men så en dag tyckte några av ledarna att folket gått alldeles för långt. De stängde in den gamle orkeslöse presidenten och sa till soldaterna att nu skulle det bli ordning och reda precis som på den gamle goda tiden. Länderna runt omkring tyckte situationen var lite besvärlig men väntade och avvaktade eftersom det ju kunde finnas en chans att det stora landet nu äntligen kunde få lite ordning på sina skulder. Guld var nämligen en bristvara i världen.

Motparten välkomnades till befrielsen

Men vad var det som hände i vårt stora grannland? Äldre kvinnor hjälptes upp på stridsvagnar och bjöd soldaterna på bröd. Flera av soldaterna vägrade sen att fortsätta attackera sina landsmän. Folket skyddade det ryska parlamentet med sina kroppar. Bilarbetarna i Moskva skickade, enligt Eduard Sjevardnadze, varje dag några tusen personer till parlamentet. Strejker bröt ut. Utegångsförbud ignorerades. Radiostationer sände trots censur. Enskilda tjänstemän på alla nivåer valde att inte lyda.

Makt är lydnad

Delrepubliker förklarade för den förvånade juntan att de helt enkelt inte lydde dem. Istället uppmanade Jeltsin folket till "passivt motstånd och civil olydnad". Republiker tog dessutom själva över viktiga funktioner som exempelvis

kommunikation. Några utropade sej som självständiga nationer. Här kan man verkligen prata om inomparlamentarisk civil olydnad.

Flygvapnet och delar av armén vägrade lyda order. Ett av KGB:s elitförband - Alfa - vägrade att storma det ryska parlamentet. Istället la de sej ner i en gymnastiksal för att markera sin olydnad.

Gissningsvis gjorde inte många fler än hundra tusen människor direkt civil olydnad. Då räknar jag även med presidenter, höga tjänstemän och soldater som på eget initiativ vägrat lyda order. Ändå lyckas man på tre dagar stoppa en kupp i det land som haft den effektivaste kontrollen över sina medborgare.

I våras hjälpte jag till att träna Litauer för civil olydnad. Kursen varade knappt en vecka och vi kunde bara visa de erfarna deltagarna exempel på hur man kan skydda sej mot provokatörer, hur man kan organisera aktioner där alla deltagarna är tränade, hur man kan lösa konflikter i en motståndsgrupp, hur man kan förbereda aktioner med hjälp av rollspel etc. Vi hade inga färdiga lösningar på hur detta skulle överföras till Litauen. Deltagarna fick själva översätta vår kurs till deras förhållanden.

I somras deltog jag i Holland i ett internationellt tränarmöte. Tränare i civil olydnad och ickevåld från Sydafrika, Filippinerna, Indien, USA och Sovjet deltog. Tränare i Indien berättade att de höll tiomånaderskurser. En folkhögskolelärare i Bohuslän hade lett en ettårsutbildning i civilt motstånd.

Tränarna från Sovjet berättade hur de ihärdigt tränat kanske ett par hundra människor fram till idag. Förmodligen spelade dessa bara en marginell roll på gatorna i Moskva. Kanske lyckades de stoppa någon provokatör och lugna ner några som annars skulle tappat fattningen.

Man lyckades faktiskt stoppa kuppen i Sovjet trots att man fick förlita sej på spontana olydnads aktioner och initiativ från de trotsiga ledare som själva kämpade mot kuppen. Märk väl att det räckte med mindre än en promille av befolkningen som aktivt gjorde civil olydnad för att stoppa kuppen.

Ickevåldsträning behövs för befrielse

Men ickevåldsträningar som hölls i ex Filippinerna innan man störtade Marcos eller alla de träningar som hållits före civil olydnad i Europa och USA visar att

en bra förberedelse av deltagarna minskar det antal aktivister som behövs för att permanent eller tillfälligt och symboliskt, stoppa en verksamhet. Effektiviteten mångdubblas genom förberedelse av alla deltagarna. Det går inte bara att som Gandhi hävda att: "Om folket bara förstod att det är omänskligt att lyda orättfärdiga lagar så skulle ingen tyrann kunna förtrycka dem." Det är en myt att det räcker med att förstå eller att vara medveten. De senaste årens forskning om folkligt motstånd - socialt försvar och civilt motstånd - visar att deltagarna behöver ömsesidigt stöd och en förberedelse som i flera fall tagit längre tid än soldaternas förberedelse för strider. Människor gör i allmänhet inte motstånd. Det låga deltagarantalet i Sovjet visar - även om det var tillräckligt - att ett folk regelbundet behöver praktisera civil olydnad. Civil olydnad måste bli en vana om det ska vara effektivt. I Östeuropa där folket kunde bygga upp denna vana under flera månader och år deltog ett mycket större antal än vad det enligt de första rapporterna tycktes göra i Sovjet i motståndet mot de kommunistiska diktaturerna.

Erfarenheterna i öst visar att nu är det dags att ta civil olydnad på allvar även i Sverige. Någon måste erbjuda alla invånarna den förberedelse och den träning och de färdigheter som behövs för att stoppa maktmissbruk.

Be inte makten att befria oss

Av förståeliga och logiska skäl kommer aldrig vår regering att erbjuda denna utbildning. Deras makt bygger ju på vår lydnad. Det blir därför upp till fackförbund att utnyttja sina fack-kurser, lärare i grundskola eller på högskola att regelbundet införa civil olydnad på schemat, och hembygdsföreningar att ordna helgkurser för att skydda byn från sopstationer eller vad hotet nu kan vara.

Vissa yrkesutbildningar för vårdpersonal, socialarbetare och fritidsledare har lagt in civil olydnad på schemat. Och några eldsjälar i fredsrörelsen har regelbundet organiserat kurser i ickevåldsligt motstånd. Ett fackförbund har organiserat veckokurser i civil olydnad på betald arbetstid. Även företagare intresserar sej för civil olydnad vilket får Dagens Industri att i en ledare utropa "Leve den konstruktiva olydnaden".

Men stora delar av de folkrörelser som en gång i tiden växt fram mycket med hjälp av civil olydnad har varit avvaktande. I miljö- och solidaritetsrörelsen

tycks det som ingen är intresserad av att lära sej av sina systerorganisationer i USA eller på kontinenten. Folkligt motstånd har ersatts av välgörenhet (alltför stor del av solidaritetsrörelsens arbete) eller av tomma uttalanden där vi hoppas att andra ska göra jobbet åt oss.

Precis som i öst är det nu dags för en demokratisk revolution även här. Tilltron till våld som lösning på interna konflikter minskar lyckligtvis både hos de styrande i ex Sydamerika och hos folkliga rörelser i Tredje Världen. Samtidigt minskar tron att protester, demonstrationer eller en röstsedel är effektiva medel för att utveckla demokratin och påverka samhällsutvecklingen. Detta kan tyvärr ta sej uttryck i ökat politikerförakt men också i ökat icke-partipolitiskt engagemang (se ex maktutredningen). Att förhålla sej passiv och bara protestera mot maktmissbruk är att omyndigförklara sej själv. Civil olydnad behövs i ett samhälle där ledarna inte är fullkomliga helgon. Samvetsvägran behövs på de företag som inte har änglar som chefer. Det har man tydligen upptäckt i öst. Men var och en av oss behöver gemenskap och stöd för att våga riskera vårt arbete eller till och med fängelse. Det är folkrörelserna som har ansvaret att ge den utbildning och det organisatoriska stöd som behövs. Ingen annan kommer att göra jobbet åt oss.

För ingen vill väl höra sagan om det lilla landet i norr som egentligen skulle styras av folket, men där folket bara gnällde, där invånarna inte vågade se sina barn i ögonen och där ledarna kunde härja fritt...

Per Herngren

1991